

Izjava: PAVLE VAS
rođen 10.I 1903.g.
Bor, potporučnik Br-
dara, komandir sada
Niš na 054.

IZJAVA V A Š P A V L A

svjedočanstvo o proboju logora
Niš, 12.II 1942.g.

Obradio: Božica Branko,
spoljni saradnik Narod-
nog muzeja, Niš i
Vlastimir Krstić, steno-
daktilograf

Godine 1941. dignut je ustanak. Iz štaba Komandi-
ne grupe dobio sam zadatak da smestim 41. vagon municije,
isplatu iz vojnih magacina u Bagutovu, kao i 931 bure ben-
zina. Pošao sam stupio kao borac, miner u Rudarsku četu, kada
sam učestvovao u diverziji na mostove, tunele i puteve. Uhapšen sam
12.II 1941. godine i sproveden na Bašku, gde su me saslušavali
poručnici MILANOVIĆ I TOMASEVIĆ i drugi. Istovremeno tu su mi svu-
đeno oduzeli odelo a dali njihovo staro.

15. XII U prvom transportu poterao sam sa Niš,
kao i druga i dve drugarice, okovani lancima. Terali su nas o
kamenom kamionom "Praga", na kome su bile i bure sa benzinom.
U kamionu bio je MILAN MILANOVIĆ, TOMASEVIĆ i 12 četnika. U
transportu smo prenoćili u zatvoru "reškog suda", rastureni samo
u ćelije po sobama punim zatvorenika.

16. XII U selu u blizini Aleksinca, u jednoj kafar-
nici bili smo male kluba i pakije. U Nišu smo inteli kamionom
prevoznika do nemačke komande, pa posle u četničku. U četnič-
kom transportu sa nama dočekali načelnik štaba, major MILOŠIĆ i drugi.

Tu su dolazili četnički simpatizeri i ljotičevci,
koji su nas pljuvali, naročito žene koje su pokušavale i da nas
pokupe. Kada je došao četnički inspektor GUBERVIĆ, te je sve
govoreći im: "Vi nemate pravo da ih kažnjavate za one
koji su civili, oni se žubore". Dok smo išli još kamionom, a
kada i preko kroz Niš, mnogi su nas radoznalo posmatrali, pa
su nam govorili vojske tako, kao da smo bandi, mnogi su i plju-
kali na nas. Kad smo pošli na njihov logor, dođe kapetan TU-

Izjava: PAVLE VAŠ, rođen 10.X 1903.g. Eder, potkarpati Erdelj, Rumunija sada živi na Ušću učesnik u proboju logora Crveni Krst, 12.II.1942.g.

Obradio Nožica Branko, spoljni saradnik Narodnog muzeja, Niš i Vlastimir Krstić, steno-daktilograf

Godine 1941. dignut je ustanak. Iz štaba Kopaoničkog odreda dobio sam zadatak da smestim 41. vagon municije, izvučene iz vojnih magacina u Bagutovcu, kao i 931 bure benzina. Posle sam stupio kao borac, miner u Rudarsku četvu, kada sam vršio diverzije na mostove, tunele i puteve. Uhapšen sam 8. XII 1941. godine i sproveden za Rašku, gde su me saslušavali i tukli MILANOVIĆ I TOMASEVIĆ i drugi. Istovremeno tu su mi svukli bolje odeću a dali njihovo staro.

15. XII U prvom transportu poteran sam za Niš, nas 24 druga i dve drugarice, okovani lancima. Terali su nas o otvorenim kamionom "Praga", na kome su bila i burad sa benzinom. Sprovodio nas je MASAN MILANOVIĆ, TOMASEVIĆ i 12 četnika. U Kruševcu smo prenoćili u zatvoru Preskog suda, rastureni samo po dvojica po sobama punim zatvorenika.

16. XII U selu u blizini Aleksinca, u jednoj kafani dobili smo malo hleba i rakije. U Nišu smo lutali kamionom od bugarske do nemačke komande, pa posle u četničku. U četničkoj komandi su nas dočekali načelnik štaba, major MIKIĆ i drugi.

Tu su dolazišli četnički simpatizeri i ljotićeovci, pa su nas pljuvali, naročito žene koje su pokušavale i da nas biju, radi čega je došao četnički islednik GUBEROVIĆ, te je sve oterao, govoreći im: "Vi nemate pravo da ih kažnjavate za ono što su skrivili, oni će dobiti". Dok smo išli još kamionom, a posle i peške kroz Niš, mnogi su nas radoznalo posmatrali, pa čak i bugarska vojska tako, kao da smo bauci, mnogi su i pljuvali na nas. Kad smo pošli za njihov logor, dodje kapetan TU-

U sobi nije bilo nikakvog namštaja. Jedna stara

RENJANIN i poče da više: "Zašto ste ih doveli, zar niste mogli tamo da ih streljate. Još kamionom da ih vozite". Okruženi mnogim okićenim starim, do zuba macružanim četnicima, sprovedeni smo u njihov logor pored Cele Kule, u jednoj od baraka bivše Vojno-sanitetske podoficirske škole. U drvenoj baraci, dugačka soba sa dva reda potpornih stubova, iza kojih je slama. Unutra nadjosmo 15-20 crnoberzijanaca, neki su se dobro gostili iz velikih i punih paketa, neki igrali karte. Oni su odmah predvojeni i premešteni u drugu sobu - baraku. Komandir straže, narednik JEFTIĆ. U sobi je hladno, te smo počeli da protestujemo radi čega je stražar, koji je bio utošljen, šetao između nas sa puškom o ramenu, da ne bi ništa govorili, udari jednog kundakom u ledja, psujući nam komunističku majku. Pre podne bi se uvek javljao po neki stražar, preporučujući se da nam nešto kupi u gradu, za šta bi mu davali novac, koji nismo dobijali, a ni ono za šta smo dali, jer bi uvek rekao da nema toga.

22. XII. U logor je došao i drugi transport iz Raške, pod komandom KRSMANA MARINKOVIĆA, žandarmerijskog narednika, koji donese ključeve te nas raskovaše. Dolaskom ovoga transporta, režim se u sobi nešto izmenio, pa bi još komandir straže JEFTIĆ po neki put naglasio: "Kad doznam da će da vas predaju Nencima, otvoriću vrata i viknuti: bežite".

28. XII 1941. U logor je došao i treći transport iz Raške.

29. XII. Nas 24 iz prvog transporta odvedeni smo u nemački logor na Crvenom Krstu. Kad su nas policajci okovali, neko reče naredniku Jeftiću: "Ako ćete da nas predate Nencima, bolje nas vi pobijte". Komandir, policajac na to, po završenom okivanju reče: "Nemojte se ništa plašiti. Mi vas vodimo Nencima za taoca, pa ako se Nencima u Nišu i okolini ništa ne desi, onda se neće ni vama ništa desiti".

U nemačkom logoru na Crvenom Krstu, uvedeni smo u sobu broj 14. Pre ulaska naredjeno je da sve predamo od onoga što imamo kod sebe, pa smo na kraju opet pretrešeni.

U sobi nije bilo nikakvog nameštaja. Jedna stara

kanta za malu nuždi, uz deo vrata što se ne otvaraju. Prozorčići sa mutnim debelim staklom u gvozdanim ramovima, beton moker. Vrata se ne mogu dobro da zatvore, te kroz razbijene prozorčiče struji vazduh što pojačava i tako veliku hladnoću. Uveče poležemo po betonu, stisnuvši se jedan uz drugog. Sutradan smo dobili malo slame za ležaj. Uskoro je došla jedna grupa, većinom partizana iz Jagodine i Čuprije.

12. I 1942. U sobu je došlo dosta drugova od Raške, koje je MAŠAN POSLAO u drugom i trećem transportu, koji su ostali u četničkom logoru. Jedan deo njih je odveden u sobu br. 12. Isto veče su izvodjeni na batinanje, prvo oni iz sobe 12, pa onda ovi iz naše sobe.

22. I 1942. godine. Prevedeni smo svi u sobu br. 12 da bi se u našu sobu smestili Jevreji. U sobi 12. na mesto dotadašnjeg sobnog starešine - ACE "KOCKARA", postao je sobni starešina BRANKO BEGOVIĆ. Našim dolaskom u sobu 12, dimenzija 7 x 7 metara, ima oko 140 ljudi.

1. II 1942. Došla je grupa u kojoj su drugi ovi: STAMENKO MARTIĆ, ŽIKA MARKOVIĆ, VITA MEDAREVIĆ, DRAŽA JASNIĆ i drugi, sa njima je i grupa četnika VULA VUKAŠINOVIĆA, u kojoj je pored njegovog sina, visoki DRAŽA RISTIĆ, krojač iz Beograda i mali MIHAILO SIMIĆ, sin učitelja MILOŠA SIMIĆA. U sobi su oformljeni manji kolektivi, jer su u ovoj sobi i policijski zatvorenici koje nazivaju kriminalcima. Plan o bekstvu i ovde niče i brzo se razradjuje, istina obazrivo. Po planu su određene grupe šta koja ima da uradi da bi se uspešno izvršilo bekstvo i oslobodi ceo logor. Za bekstvo je određen 10. februar posle večernje šetnje; sa zbornog mesta, je trebalo poći kada se naredi ulazak u sobu.

9. II 1942. Izvedeni smo napolje. Hladnoća velika. Sunce se namah pojavi iza oblaka. Svukli smo sve sa sebe da bi se isparilo odelo. Čekali smo red za kupanje. Slama je izneta za poljeenje, ali se onako mokra, a i na snegu samo puši i mi po njoj skačemo bosi i goli. Uskoro nailaze dva starca, viši nemački oficiri, koji nas posmatraju. Posle njihovog odla-

ska dolazi šef gestapoa Hamer. Stajemo u stroj. Komanda mirno. Hamer prima raport, vadi spisak i proziva - novi transport, koji se postrojava prema izlaznim vratima kruga. Proziva nas oko 80 i naredjuje da se tako stalno posebno postrojavamo. Po njegovom odlasku brzo se završi parenje odela, oriba soba hlo- rnim krečom, okupasmo se a i slama je bila promenjena. Vratimo se u sobu. Znamo mi prozvani zašto smo prozvani i odvojeni. Ne- prozvani nagađaju: te za sudjenje, te za Bor ili Nemačku.

10. II 1942. g. O planu su nešto načuli kriminalci, a time i nemački stražari i komanda logora. Radosno se očekuje večernja šetnja. Izlazimo radosno, izlaze i teški bolesnici. Po povratku sa šetnje, nailazimo na veliku predestrežnost. Svi stražari sa mašinkama na gotovs, rastureni po krugu, posada mitraljeza iza zbornog mesta, na okupu. Komandant logora sa gefrajterima, naoružani otkaćenim mašinkama, prosto prkose. Ovo nam pokazuje da je zavera otkrivena. Komandant naređuje ulazak u sobu. Znak za napad se ne čuje. Ulazimo u sobu. Mnogi sa zaprepašćenjem se pitaju: šta je ovo. Kriminalci budnoprte naš svaki korak. Čuje se vest da se rake kopaju. Isto večer neki se izvode na saslušavanje i batinanje.

11. II 1942.g. Vest da se rake kopaju, da smo izdati, čini da smo čvršći u odluci samo da dodje momenat za to. Očekujemo večernjušetnju. Po podne dodje šef Gestapoa Hamer, u pratnji jednog oficira. Nadamo se da će ~~šef~~ doći do šetnje. Izlazimo u šetnju. Opet radost. Sve je spremno, sve veselo, izuzev kriminalaca. Vraćamo se na zbrno mesto koje je još poslednja nada. Ali šta? Pun krug naoružanih do zuba stražara sa komandantom logora, gefrajterima pa i Hamerom i njegovim pratiocem. Stajemo na zbrno mesto, prkosno šetanje i deranje komandanta i šefa Hamera, čine te do znanja za napad ne dolazi, dok na drugoj strani pokazuje da su naše namere otkrivene. Vraćamo se u sobu. Razočaranje. Niko ništa ne diskutuje. Svi vidimo smrt. Opet se neki izvode radi saslušavanja i tuče.

12. II 1942. g. Pred ručak potvrđjena je vest da su rake iskopane i da se ide sutra u četiri sata kamionima. Dogle nismo razumeli znake drugarica sa sprata kad su nam poka-

zivale na kapiju. U vreme puštanja na večernju šetnju, vrata se ne otvaraju. Pošto su ušla kola u logor, a u kojima je bila slama, kapija se zatvara. Time se više ušlo u mrak. Oko pola sata kasnije vrata se otvaraju. Radonsi, opet spremni da podjemo u akciju, izlazimo, ali motrimo na kriminalce, naročito na ACU "KOCKARA". Opet je sve u znaku hrabrenja i bodrenja na pobedu. U momentu kroz nas, zbijenu masu prodje vest da smo izdati od strane ACE i kada ta vest dodje do zbijene mase, prema sobi 12 ču se glas BRANKA BEGOVIĆA: " Izdati smo, braćo, napred". Tog momenta, nastalo je gušenje sa stražarima na tom ćošku. Neki su drugovi već skočili na žicu da bi pravili pogodne prolaze, što je stražar prema klozetu video i otvorio vatru, čime je alarmirao ostale stražare.

U tom momentu nalazio sam se ispod prozora sobe broj 12. odakle podjem ka prelazu do klozeta, ali pošto je on bio pod dejstvom puščane vatre stražara od klozeta, vratim se puzeći do sada formiranog prelaza prema sobi 12, na koji je dejstvovano sa međuspratnog prozora, te skočim na žice, kada me neko iz gužve bodljikave žice dohvati za čizmu koju svuše. Kad sam se našao na drugoj strani, skočio sam i potrčao ka gradskom polju. Kad sam izašao na gradsko polje, vatra u logoru kao da se malo utišala. Išli smo sredinom gradsko polja kad Bugari otvoriše vatru od konjušnice - konjičkih kasarni, ali su meci zvrjali više glava. U blizini prudje naiđoh na druga MILOŠA LUČIĆA, kome je "dum-dum" eksplodirao u grudima. Dajući mi znak tiho reče: "Ja dalje ne mogu, ja sam gotov, samo napred do pobeđe. Pozdravite drugove". ~~Stigoh~~ Sagoh se, u ime pozdrava ga poljubih, pa produžim uz brdo.

Uskoro su fabričke sirene počele zavijati, a i svetleće rakete padati. Uz brdo nisam, usled iznemoglosti mogao već da idem, te me drug MILETA NIKOLIĆ nosio uz brdo. Odatle sam sa PETROM BABAJIĆEM otišao u neka sela, gde smo sutradan dobili vezu sa Ozrenskim odredom, sada odredom logoraša.

7. VII 1955.g.
u 10. č. Ušće

Pavle Vaš, žudar, s.r.
U š e e